

הותר האיסור ממילא לאחר שקיבלו את התורה, שהואיל והקב"ה אסר, צריך הוא להתיר להם במפורש, והוא הדין לכל דבר שבמנין שצריך מנין אחר להתירו (ביצה ה, ב רש"י שם). והגם שמתחילה האיסור היה מוגבל לשלשה ימים, שהרי אמר להם 'היו נכונים ליום השלישי', מכל מקום גם באיסור שנקבע לו זמן צריך מנין אחר להתירו (תוס' שם בע"א בשם יש אומרים, ובסנהדרין נט, ב בשם רש"י). ויש שכתב, שאין פירוש הפסוק שהגביל את האיסור מתחילה, אלא רק שאמר להם להזמין עצמם ליום השלישי, אבל אם היה מגביל את האיסור מתחילה, היו מותרים מאליהם (תוס' שם, וראה תוס' סנהדרין שם שגם רש"י חזר בו).

וְאֵית דְּאִמְרֵי פֶה אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בּוֹ, כלומר, פה אל פה [דהיינו בפירושו] אמרתי לו לפרוש מן האשה, שאמרתי לו 'ואתה פה עמוד עמדי' (רש"י במדבר ה, ח, ע"פ הספרי). ויש שכתב, שמשלון הגמ' כאן 'ואית דאמר' משמע שיש כאן דאיה אחרת לכך שהסכים עמו הקב"ה, והכונה בזה היא שכיון שלאחר שהתרעמו אהרן ומרים על משה שפירש מן האשה באומרים 'הרק אך במשה דיבר ה' הלא גם בנו דיבר', השיב להם ה' 'לא כן עבדי משה וגו' פה אל פה אדבר בו וגו', מוכח שהסכים הקב"ה עם משה (מהרש"א).

וְכָל בֶּן בֶּן נֶכֶד לֹא יֵאכַל בּוֹ – זהו מומר, ונקרא 'בן נכר' לפי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים (רש"י), אף שאינו מומר לכל התורה (רש"י פסחים כח, ב) אלא לדבר אחד (מזרחי שמות יב, מג, בדעתו). ויש שכתב, ש'בן נכר' הוא העובד לאל נכר, דהיינו מומר לעבודה זרה (רמב"ם קרבן פסח ט, ז, וכך לשון המכילתא דרשב"י שם).

הַתּוֹרָה כְּנֹלָה כְּאֵן, תלויה בלוחות הללו (רש"י), שכל תרי"ג מצוות כלולות בעשרת הדברות (רש"י שמות כד, יב).

וְיִשְׂרָאֵל מוֹמְרִים, ואף ששבט לוי לא טעו בעגל, ולגבי פסח הדין הוא שאם שחט למולין ולערלים כשר, שם מדובר באופן שלב הערלים גם כן לשמים, מה שאין כן כאן (מהרש"א יבמות סב, א, בשם פענח רזי). ומה שלא דן משה קל וחומר זה מיד כשאמר לו הקב"ה (שמות לב, ז) 'לך דן כי שחט עמך', הוא כדי ללמד שהשומע עדות מפי עד אחד אפילו אם הוא נאמן עליו, אסור לו לקבל עדותו ולעשות מעשה על פיו עד שיראה במו עיניו (מהרש"א יבמות סב, א, בשם מדרש רבה שם מו, א). ויש שביאר, שצערו של משה כשראה בעיניו שחטאו בעגל היה גדול ממה ששמע על כך מפי הקב"ה [ועל זה נאמר (שם, ט) 'וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מיידו את הלוחות וישבר אותם'], שכשרואה האדם בעיניו דבר הגורם לו צער, מצטער יותר מאשר הידיעה על כך, לפי שאדם מתפעל מהמורגש בחוש יותר ממה שמתפעל מידיעת הדבר (שם בשם בעל העיקרים ז, טו).

עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה, שיש לשוברים, כדי שלא תינתן התורה לעובדי עבודה זרה (תנחומא שמות ל). ואף שיש לדחות את הקל וחומר ולומר שאדרבה ראוי לתת להם את התורה כדי שישונו בתשובה ואולי יקיימוה ויתכפרו (תוס' וריטב"א), מכל מקום דרש משה כעין קל וחומר שלא ליתנה להם כדי לחוש לכבודו של הקב"ה, וכעין הבא להיטאם פותחים לו (ריטב"א).

והטעם שהוצרך לשוברים ולא היה די במה שלא יתנם לישראל, הוא משום שעל ידי שבידתם לימד משה זכות על ישראל, שאמר לפני הקדוש ברוך הוא, שישאל לא ידעו את העונש הכתוב בתורה על עבודה זרה ולכן נחשבים שוגגים, שאילו היו יודעים העונש על מעשה העגל, לא היו חוטאים (מדרש רבה שמות מג, א).

יּוֹם אֶחָד הוֹסִיף מִשָּׁה מִדְּעֻתּוֹ, שבא משה והוסיף יום אחד של פרישה שהוא יום שישי, וקבלת התורה היתה בשבת, אבל לולא ההוספה היה די לרבי יוסי בכך שיפרשו ביום רביעי וחמישי, כדי לקבל התורה בשישי, ונמצא לדבריו שבתחילה חשב הקב"ה לתת את התורה בערב שבת. ואף שלעיל (פ, ב) למדו מגזירה שוה של 'זכור' 'זכור' שהתורה ניתנה בשבת, יש לומר שבתחילה כשחשב הקב"ה לתת את התורה בערב שבת, רצה לומר להם רק 'שמור את יום השבת' [כפי הנוסח של עשרת הדברות בפרשת ואתחנן (דברים ה, ב)], ולאחר שהסכים לדעת משה ליתנה בשבת, הוצרך לומר להם גם כן 'זכור' לצורך גזירה שוה זו, כדי לחלוק בכך כבוד למשה, וזה מה שאמרו (שבועות כ, ב) 'זכור ושמור בדיבור אחד נאמר' (פני יהושע לעיל פ, ב).

שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים עֲשֶׂה מִשָּׁה מִדְּעֻתּוֹ, וכל שלשת הדברים הללו יסודם הוא אחד, שציווי הקב"ה היה על פי העתידות הגלויות לו, ואילו משה נהג על פי ידיעת בני האדם, כי מאחר שאין אנו יודעים את העתידות, עלינו לקיים את המצוות על פי ידיעתנו. ומטעם זה הקב"ה היודע עתידות הפרישם רק יומיים קודם מתן תורה, משום שידע שלא יפלטו הנשים ביום השלישי, ואילו משה שלא ידע זאת, הוסיף יום אחד מדעתו. כמו כן, הקב"ה לא צייה עליו לפרוש מציפורה, כי ידע שלא ידבר עם משה בעת טומאתו, אבל משה שלא ידע זאת, פירש מן האשה. וכן לענין הלוחות, הקב"ה ידע שישאל יעשו תשובה, ולפיכך לא צייה עליו לשבור את הלוחות, אבל משה שלא ידע זאת, שברם (הגהות רא"מ הורב"ן).

וּפִירֵשׁ מִן הָאִשָּׁה, שעשה לה אהל נפרד, או שגירשה ונתן לה גט (תוס' ה"א ש; תוס' יבמות סב, א). אולם לדעת האומר (ע"ז כד, ב) יתרו לאחר מתן תורה בא, אין הכוונה שפירש ממנה בפועל, שהרי ציפורה באה עם יתרו אביה [כנאמר בשמות יח, ב], ונמצא שמיד לאחר מתן תורה כשפירש מן האשה לגמרי [שאמר לו אז הקב"ה 'ואתה פה עמוד עמדי' כמבואר בגמ' הלן] לא היתה ציפורה עמו, אלא שאז גמר בלעתו לפרוש ממנה לכשתבוא (תוס' ע"ז שם, ע"פ מהר"ם), או שאף שלא היתה אז עמו, מכל מקום פירש כבר מהאהל שהיה מיוחד לשניהם, ועשה לו אהל לעצמו (תוס' רבינו אהרן שם).

הַיּוֹם כְּמָחָר, ואף שדרש משה כן מהפסוק, נחשב שעשה זאת משה מדעתו, משום שאין זו דרשה גמורה, כי 'היום ומחר' מתפרש גם על יום שאין לילו עמו, רק שכיון שגלוי היה לפני ה' שיוסיף משה עוד יום לפרישה, אמר לו בלשון 'היום ומחר', כדי שאם ירצה משה לדרוש 'היום כמחר', לא יהיה נחשב כמעביר על דברי ה' שאמר לו בתחילה 'היו נכונים ליום השלישי' (תוס' וריטב"ן). ויש שהוסיף, שנחשב שעשה משה כן מדעתו, משום שפשטות לשון 'היום ומחר' היא ש'היום' הוא אותו יום שעומד בו (ריטב"א).

אָנִי שָׁקַל שְׁעָה וְשָׁעָה שְׁכִינָה מִדְּבַרְתְּ עִמִּי ולא הסתמך משה על כך שיוכל לטבול מיד לאחר התשמיש, משום שיש תוספת טהרה בכך שלא ידבר עמו הקב"ה בעודו טבול יום (ריטב"א שם).

עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה, ולכן אף שלא נולדה לו בת ולא קיים מצות פריה ורביה [לדעת בית הלל שיוצא ידי המצוה רק בבן ובת], מכל מקום מכח הקל וחומר הוכרח לפרוש מאשתו (גמ' יבמות סב, א).

שׁוֹבוּ לָכֶם לְאֵלֵיכֶם – להתיר נשתיכם שאסרתים לכם לתשמיש (רש"י). ואף שהאיסור מתחילה היה רק מחמת קבלת התורה, לא